

ענינים כלליים

נח

שירות צבאי בהלכה

החייבים בגיוס

וידבר ה' אל משה... באחד לחודש השני... שאו את ראש כל עדת בני ישראל... מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא בישראל תפקדו אותם לצבאותם (במדבר א א—ג). ופירש הרשב"ם: "לפי שמעתה צריכים לבוא לארץ-ישראל, ובני עשרים ראויים לצאת בצבא המלחמה. שהרי בעשרים בחודש השני הזה נעלה הענן כדכתיב בפרשת בהעלותך, וכתוב שם: "נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה'" וגו', ולכך צוה הקב"ה בתחילת חודש זה למנותם". * כפירוש זה ביארו כמעט כל מפרשי התורה.

הרמב"ן (שם פסוק ה) מוסיף: "והיו... צריכים לדעת מספר חלוצי צבא המלחמה, וכן מספר כל שבט ושבט... כי התורה לא תסמור על הנס שירדוף אחד אלף, וזה טעם 'כל יוצא צבא בישראל', כי המניין מפני צבא המלחמה". המלבי"ם (שם פסוק ג) מוסיף:

* אגב, ראוי התאריך ההוא לשימת לב רבה. כי, כנראה, ייעדה ההשגחה העליונה כניסת ישראל לארץ, או עכ"פ תחילת המסע שבו היו צריכים ליכנס לארץ, לחודש אייר, אלמלא גרם החטא, ועי' מ"ש בספרנו "דת ומדינה" עמ' 92. ועי' בזה"ק במדבר קיז ב ומבואר יותר בזה"ח מדרש איכה צב ב, שחודש אייר הוא חודש של נסים לישראל.

"והיה צריך לדעת מספר צבא המלחמה, ולסדרם בדגלים כמחנה ההולכת למלחמה שמסודרים במערכה איש על דגלו ותחת שרי אלפים ושרי מאות".

וזה המקום היחידי בתורה שנתבארה בו חובת גיוס בצורה סיפורית ולא כמצוה מפורשת לדורות. אך ברור שהיתה חובת גיוס, ומתוך זה שפטרה תורה את הנושא והבונה וכו' וכמו שנבאר להלן, ממלחמת הרשות, משמע שכל היתר היו חייבים, ובמלחמת מצוה לא היה שום פיטור.

פיטור שבט לוי

ומטעם זה לא נמנה מטה לוי, כי לא ילכו בצבא המלחמה, אלא הפקד אותם על משכן העדות (רשב"ם שם פסוק מז). אך לעומת זאת נאמר: "לא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל, אשי ה' ונחלתו יאכלון" (דברים יח א) **. מי שאינו יוצא למלחמה דין הוא שלא ינחל מנחלת הכיבוש ואף לא בביזה. או יותר נכון, מי שאינו נוחל בארץ, ומקדיש עצמו לעבודת בית ה', אינו מן הדין שיצא למלחמה.

וזו לשון הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פי"ג ה"י): "כל שבט לוי מוזהרים שלא ינחלו בארץ כנען. וכן הם מוזהרים שלא יטלו חלק בביזה בשעה שכובשים את הערים, שנאמר: 'לא יהיה לכהנים

** ונראה לענ"ד, כי הסיפור בכהני מצרים שלא מכרו את אדמתם בשנות הרעב (בראשית מז יג—כו) הוא הקדמה למצוה זו. נקל לתאר כשכל מצרים מכרו "איש שדהו כי חזק עליהם הרעב" ועקרו מעיר לעיר מקצה גבול מצרים ועד קצהו, כמבואר שם במקרא, ואילו הכהנים, נוסף על חוקם אשר נתן להם פרעה לפרנסתם, גם נחלתם ורכושם נשתמר בידם. זה לא הוסיף כבוד ודרך-ארץ בעם כלפי כהניהם. לעומת זאת, הבטיחה תורה כלכלת הכהנים הלויים בקדשי מזבח וקדשי הגבול, אך מנעה מהם כל נחלה בארץ, כי שום סיפור בתורה לא בא לשמו בלבד. וכבר ביארנו בהקדמת ספרנו "מקור חיים" ח"א, שכל ספר בראשית הוא הקדמה לכל התורה כולה, חוקיה ומצוותיה, יעוי"ש.

הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל'. חלק בביזה ונחלה בארץ, וכן הוא אומר: 'בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם' בביזה". "ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ-ישראל ובביזתה עם אחיו? מפני שהובדל לעבוד את ה' ולשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים, שנאמר: 'יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל'. לפיכך הובדלו מדרכי העולם: לא עורכין מלחמה כשאר ישראל, ולא נוחלין, ולא זוכין לעצמם בכח גופן; אלא הם חיל השם, שנאמר: 'ברך ה' חילו', והוא ברור הוא זוכה להם" (שם הי"ב).

והלכה גדולה וחשובה זו, ששבט לוי פטור מיציאה למלחמה, היא פשוטה וברורה במקראות, ואעפ"כ פרטיה טעונים בירור.

מלחמת מצוה ורשות

כיון שנתבאר מן המקרא שמלחמת כיבוש הארץ היו פטורים, ברור איפוא שמכל מלחמות-מצוה היו פטורים. ומבואר באותם שחוזרים ממערכות המלחמה, אשר בנה בית ולא חנכו, נטע כרם ולא חללו, אירש אשה ולא לקחה, וכן הירא ורך הלבב — שכל זה במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצוה "הכל יוצאים אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה" (סוטה מד ב). "ואיזו היא מלחמת מצוה?... שבעה עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם; ומלחמת הרשות היא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו" (רמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"א). מכאן, שגם ממלחמת הגנה מיד צר ואויב היו שבט לוי פטורים, שהרי גם היא בגדר מלחמת-מצוה כמלחמת כיבוש הארץ שהיו פטורים ממנה.

ואף שאפשר היה לחלק שדוקא ממלחמת כיבוש הארץ המפורשת במקרא היו פטורים מפני שלא נטלו חלק בה, אבל במלחמת הגנה היה מקום לחייבם, שכן על עצמם וחיהם היו לוחמים — אלא

שאינ לזה כל יסוד בהלכה, ואף נראה שאין חילוק זה נכון ביסודו, שהרי הגם שלא נטלו חלק בחלוקת הארץ בגורל כיתר השבטים, אבל נתנו להם ערים לשבתם ומגרשים "לבהמתם ולרכושם ולכל חיתם" (במדבר לה ג), ומשום כך היה ראוי שיילחמו. ועוד, שגם מלחמת כיבוש הארץ היה בה סיכון ככל מלחמת הגנה "מיד צר שבא עליהם", שהרי אם יכשלו ישראל במלחמת כיבוש הארץ תהא נשקפת סכנה גם לחיי שבט לוי — ובכל זאת היו פטורים מאותה מלחמה, והטעם האמתי הוא זה כדברי הרמב"ם: "מפני שהובדל לעבוד את ה' ולשרתו ולהורות דרכיו הישרים", וטעם זה יפה כוחו לפטור גם ממלחמת מגן "מיד צר שבא עליהם".

אדרבא, מלשון הרמב"ם נראה ששני הדברים, ר"ל זה שאינם נוחלים בארץ, וזה שאינם עורכין מלחמה, שניהם מטעם שהובדלו לעבודת ה', שכן הוא כותב: "ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל... מפני שהובדל לעבוד את ה'... לפיכך (ר"ל, מטעם זה עצמו שהובדלו לעבודת ה') הובדלו מדרכי העולם: לא עורכין מלחמה"... וברור, ששני הדברים נובעים מאותו הטעם, ואין אחד מהם תוצאה ממשנהו, ולכן גם ממלחמת מצוה מסוג הגנה מצר ואויב מטעם זה הם פטורים.

ועוד ראיה ברורה ומכרעת ממה שפוסק הרמב"ם שם הי"א: "יראה לי, שאין הדברים אמורים אלא בארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב וירשוה בניהם ונתחלקה להם, אבל שאר כל הארצות שכובש מלך מלכי ישראל הרי הכהנים והלויים באותן הארצות ובביזתן ככל ישראל". משמע שבכיבושי חו"ל נוחלים על אף אי-השתתפותם במלחמה, שהרי בהלכה שלאחריה כתב בסתם שאין הלויים "עורכים מלחמה כשאר ישראל", משמע שום מלחמה לא בכיבוש הארץ ולא בכיבוש שאר ארצות. מכאן, שאין כל קשר בין אי-התנחלותם בארץ לבין פטורם ממערכות המלחמה, אלא הטעם הוא מפני שהובדלו לעבודת ה'.

הפטורים ממלחמת הרשות

כאן מקום אתנו לעמוד בהסברת ההבדל שבין מלחמת מצוה, שהכל יוצאים, לבין מלחמת רשות, שבונה בית, נוטע כרם ומארס אשה, וכן הירא ורך הלבב היו חוזרים מקו הראשון של החזית לשירותים בעורף, וכן נושא אשה ובונה בית וחנכו ונטע כרם וחללו, לא היו יוצאים כלל למלחמה עד שתעבור עליהם שנה, אף לא לשירות בעורף, כמבואר בגמרא שם. מה טעם שיחררה תורה אנשים אלה ממלחמות הרשות? מתוך פירוש רש"י בחומש נראה שחסה תורה על אנשים אלה מפני עגמת נפש, זה נטע כרם — ואיש אחר יחללנו "ודבר של עגמת נפש הוא זה" (לשון רש"י דברים כ ה). כלומר, אין רצונה של תורה שבגלל מלחמת רשות יארע דבר זה של עגמת נפש, וכן הטעם לגבי מארס אשה ובונה בית ולא חנכו. וברמב"ן (שם): "וצוה על השלשה האלה לשוב, כי לבו על ביתו וכרמו ועל אשתו וינוס". וכבר הקדימו הראב"ע בטעם זה. ועל דרך זאת ביאר גם החינוך (מצוה תקכו), ונאמרו עוד טעמים שונים ברוח דומה.

אלא שעל כל טעמים אלה קשה, פרט לטעמו של רש"י, שא"כ מדוע במלחמת הרשות דוקא היו חוזרים, הרי גם במלחמת מצוה היה ראוי שיחזרו מאותו טעם, וביחוד "הירא ורך הלבב", או לסברת ר' יוסי הגלילי "הירא מעבירות שבידו", והרי "אין לה" מעצור להושיע ברב או במעט", וכמעשה גדעון (שופטים ז) שבשלש מאות איש אשר לא "כרעו על ברכיהם לשתות מים" נעשתה תשועה גדולה לישראל, והיתה זו מלחמת מצוה מיד צר ואויב שבא עליהם. ואדרבא, מלחמת מצוה, או לפי ר' יהודה שקורא אותה חובה, שבעצם היציאה למלחמה יש מצוה, היה מן הראוי שה' המצוה עליה יצא בצבאות ישראל ואפילו יהיו מעטים יזכו בנצחון, ולהחזיר את כל הנ"ל, ואילו מלחמות רשות היה צריך לגייס כל אשר יכול להחזיק בנשק, ולסמור פחות על חסדי ה' במלחמה שלא צוה עליה?

יחס התורה למלחמות כיבוש לשם התפשטות

בתשובה על שאלה זו ניתן לנו לעמוד על אופיה של תורת ה' והשקפתה לגבי מלחמת רשות. ובראשונה נקדים, שמעולם אין רשאים לסמוך על נס, וכל מעשה חייב להיעשות בדרך הטבע ביסודו, ואח"כ לצפות לחסדי ה', כדברי הרמב"ן בפקודי בני ישראל, שהעתקנו לעיל: "כי התורה לא תסמוך על הנס שירדוף אחד אלף" (עי' בביאור עניין זה בחלק השני מספרנו "מקור חיים" פצ"ט הל' מידת הבטחון ליחיד ולאומה).

והנה ידוע, שבמלחמת מצוה אין צריך המלך ליטול רשות מבית-דין, "אלא יוצא מעצמו בכל עת וכופה העם לצאת, אבל מלחמת רשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בית-דין של שבעים ואחד" (רמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"א, ומקורו ידוע במסכת סנהדרין). וכבר ביאר לפני כן והעתקנו דבריו לעיל, שמלחמת רשות היא כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות גדולתו ושמעו. ובודאי שב"ד היו בודקים ביסודיות בקשת המלך לצאת למלחמה אם היתה מוצדקת ומה מדת הסיכון שיש בה, ובהנאם לכך היו מאשרים בקשתו, אלא שהתורה רצתה להגביל את תשוקת המלחמה של מלכי ישראל, ועכ"פ להבטיח שלא יצאו למלחמה אלא כאשר הכוח העומד לרשותם הוא מספיק ללא כל ספק, וכשבעורף נשאר עדיין כוח אדם גדול ביותר. לכן פטרה מיציאה בכלל לחזית, את הנושא אשה, בונה בית וחנכו, נוטע כרם וחללו, בחינת "נקי יהי לביתו שנה אחת". וכן החזירה מן הקו הקדמי לעורף את המארס אשה, בונה בית ולא חנכו, נוטע כרם ולא חללו, וכן את הירא ורך הלבב, וכן את הירא מעבירות שבידו. ואם אחרי כל הניפוי הזה חושב המלך שנשאר לו כוח מספיק לצאת למלחמה שאינה הכרחית ביותר לבטחון המדינה, אלא להרחבת גבולות והגדלת שמו ותפארתו, וגם בי"ד יסכימו אף הם שאחרי כל הניפוי הנ"ל

אין סיכון באותה מלחמה — אות היא כי כוחו גדול, והרשות נתונה לצאת למלחמה.

ולמעשה, כל הנ"ל היו בעורף ככוח מילואים לשעת סכנה, שהרי עלולים היו בכל זאת לטעות בשיקול דעת ולהסתכן במלחמת רשות, ובמקרה של הסתבכות כזאת שהביאה עת צרה לישראל, ודאי ששוב לא היה שום אדם פטור מן המלחמה, שהרי נהפכה כבר להצלה מיד צר ואויב, ומה לי צר שבא ביוזמת עצמו על ישראל, או שישראל ביזמתם המלחמתית הביאוהו על עצמם. וכך כתב החזון-איש בפירוש (במס' ע"ז סי' כג) שאין נכנסים למלחמת רשות אם אי אפשר להילחם בלעדי החוזרים, אך לאוזר שכבר נכנסו למלחמה... אם יש צורך באותם החוזרים להשגת הנצחון במלחמה אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה, אף שמתחילה נכנסו למלחמת רשות.

ופשוט שכל זה אינו שייך במלחמת מצוה לכל סוגיה, שאז אין פיטור, שכיון שהתורה הטילה חובה על כל האומה לצאת לאותה מלחמה, אין המלך במקרה זה אלא קובע את הזמן המתאים ביותר לביצועה, ואין שום אדם פטור מן המצוה. ואין חשש כלל לא שאותו אדם שאירס אשה תהי' דעתו נתונה לאשתו, וכן זה לכרמו וזה לביתו, וגם "החלש יאמר גבור אני", והירא ורך הלבב נהפך לאמיץ במלחמת-מצוה, וגם "הירא מעבירות שבידו", מצווה לחזור בתשובה שלימה טרם צאתו לקרב, כי בטבע הדברים כאשר יודע אדם שמלחמה זאת הכרחית היא בחינת מצוה-חובה, דרכו להתאמץ ולהתגבר, אך כשבלבו מקנן הספק, שכל המלחמה אינה מוצדקת, ולא נועדה מעיקרה אלא לשם כיבוש שטחים ותפארת כבוד המלוכה בלבד — אין בכוחו הנפשי להתגבר.

ואין טעם זה שחידשנו מנוגד לטעמים שכתבו הראשונים, אלא הוא כמשלים דבריהם. שהתורה נתכוונה לצמצם את מספר היוצאים לצבא, כדי להקטין את השאיפות המלחמתיות של מלכי ישראל,

ובחרה באלה, מסיבות הגיוניות ביותר. שהם החוליה החלשה ביותר במערך הצבאי, אנשים שדעתם נתונה לארוסה שבבית, או לזרם, או סתם מוגי לב וחוטאים.

ומכאן שטעות גדולה בידי החושבים שתורת ישראל היא מיליטריסטית ושואפת מלחמות. ההיפך הוא הנכון, בתוך עולם שהיה כולו מיליטריסט מובהק, ופתר את כל בעיותיו בחרב בלבד, היתה תורת ישראל המחנך הגדול לריסון שאיפות אלה, כמו שיתבאר.

הרחבת גבולות עפ"י התורה כיצד ?

אלא שיש להעיר, מדוע להרחבת גבולות הארץ קראו רבותינו מלחמת-רשות, הרי אילו זכה ישראל ולא גלו מארצם ולא אבדו בין העמים בחרב ובשמד, ודאי שהיו מוכרחים להרחיב גבולות ארצם, ולמה שלא תהא זאת מצוה ? ובהלכה לא מצאנו הבדל בין הרחבת גבולות לשם ישוב אוכלוסי ישראל שרבו ועצמו לבין הרחבת גבולות לשם השתלטות בלבד ?

וכאן מקום אתנו להסביר, בע"ה, נקודת יסוד חשובה בענייני הרחבת גבולות המדינה לפי דעת התורה :

אנו קוראים בתורה : "והיה אם שמע תשמעו אל מצותי ... למען ירבו ימיכם ... כימי השמים על הארץ". אמנם רבותינו דרשו דרך צחות על אריכות חיי הפרט מישראל בזכות קיום תורה ומצוות (עי' ברכות ח; קידושין לא, ועוד). אך לעומת זאת ידוע שמעולם אין שמירת תורה וקיום מצוות קריטריון לאושר הפרט בעוה"ז, ועיקר הגמול הוא בעולם-האמת. ואכמ"ל. ופשט המקרא הוא שירבו ימי שבת ישראל על האדמה הזאת כימי השמים על הארץ, כלומר לנצח — שלא יצאו לגלות מעולם.

ועתה, באה התורה לענות על שאלה הנשאלת כמעט מאליה : אם עקב שמירת תורה ומצוות, ישבו ישראל בארצם לנצח בשלוה, כיצד ארץ קטנה זאת לגבולותיה (במדבר לד), עתידה להכיל את

המיליונים הרבים שהיו מדרך הטבע פרים ורבים במהירות עצומה, כאשר מובטחת ישיבתם בארצם לבטח עד עולם? כמשיב על שאלה זו ממשיכה התורה (דברים יא כב—כד): "כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת... ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו, והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם... כל המקום אשר תדרוך כף רגליכם... מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבולכם".

בכל המקראות הללו לא נזכרה מלת מלחמה, והטיבו רבותינו לדרוש (ספרי עקב פיסקא נ) מקרא זה באופן מפליא: "והוריש ה' — ה' מוריש ואין בשר ודם מוריש. אין לי אלא אלה הגויים, מניין לרבות מסייעיהם (אגב, רמז למסייעי אויבינו בימינו אלה) ? ת"ל: 'כל הגויים'. 'מלפניכם', שתהיו אתם גדלים והולכים והם מתמעטים והולכים, וכן הוא אומר (שמות כג): 'מעט מעט אגרשנו מפניך' ואומר: 'לא אגרשנו מפניך בשנה אחת'". כך תיארה תורה את התפשטות ישראל במרחב הים-תיכוני מן הפרת ועד הים, כאשר ישמרו את כל המצוה הזאת לעשותה, כיבוש התישבותי, התרבות והתעצמות מול התנוונות של האחרים, אלה גדלים והולכים, ואלה מתמעטים והולכים, ואז אין הכיבוש הצבאי וההתנחלות אלא ביטוי למציאות דימוגרפית, ואין ספק שבדרך זו גדלו ועצמו האומות העתיקות המפורסמות כהודו וסין במרחבי שטחיהם ואוכלוסייהם.

ואין זה דרוש נאה בלבד, אלא אמת הלכתית. שהרי כל שטח מחו"ל שישראל כובשים אחרי כיבוש מלא של ארץ ז' עממים, מתקדש מיד בקדושת א"י ממש, לכל המצוות הנוהגות בארץ (יעויין בספרי שם). והיאך יעלה על הדעת להחיל קדושת א"י על שטחים שכבש מלך ישראל לשם הגדלת כבוד מלכותו ותפארתו, כשאותם שטחים ריקים מאוכלוסי ישראל, ואיזו קדושה יכולה לחול בהם, ולכן, אם כבר נזקק מלך ישראל למלחמת כיבוש לשם הרחבת גבולות, שאינה

באה מתוך מציאות טבעית, של כיבוש מתוך התנחלות, אין זו אלא מלחמת רשות, והגבילה אותו תורה באפשרות גיוס המוני העם, ככל אשר נתבאר.

חזרה ממערכות המלחמה חובה או רשות

במנחת-חינוך (מצוה תקכז) נסתפק, וז"ל: "ולא נתברר לי מהש"ס ומהר"מ אם אלו החוזרים, כגון בונה... נתנה התורה רשות להם לחזור אם רוצים, אבל אם רוצים להיות במלחמה הרשות בידם, או שצריך לחזור, ומה שאמר 'ילך וישוב לביתו' הוא חובה עליו, שצריך לחזור ואסור לו לצאת למלחמה. והנה 'הירא'... מסברא מחוייב לשוב כדי שלא ימס וגו' אבל האחרים, כגון בונה... לא נתבאר, ועיין בפ"י רש"י בחומש, שכתב: פן וכו' "אם לא ישמע לדברי הכהן כדאי הוא שימות", נראה שחוב עליו לחזור, ומ"מ בש"ס ובר"מ לא נתבאר זה, וצ"ע".

והנה לגבי "הירא", שכתב שהיא סברא, מבואר הדבר ברמב"ן על-התורה שם על הירא שאמרה תורה "ולא ימס את לבב אחיו כלבבו" וז"ל: "עשאו בעל הלכות גדולות מצות ל"ת שלא ימנע מלשוב שלא ימס את לבב אחיו כלבבו", וזה פשוט וברור. אך לגבי היתר נלע"ד שלפי הטעם שכתב רש"י כדי למנוע עגמת נפש, א"כ סברא היא שאינו רשאי להתנדב, שהרי כוונת התורה היא מניעת טרגדיה, אבל לטעם הראב"ע, הרמב"ן והחינוך, כדי שלא יחשוב על אשתו, ביתו וכרמו וינוס — אם בא וטוען שאין לבו אלא למלחמה ורוצה הוא להתנדב, אפשר שיותר לו להלחם, או שמא ירדה תורה לסוף דעתו, שכיון שאין זו אלא מלחמת רשות אולי בהתחזק המלחמה ביותר, יפול לבו על שלא זכה לשאת האשה או לחנוך הבית, וכדומה. ואין זה דומה למלחמת מצוה, שמתוך שהוא יודע שאין לו מנוס ממנה הוא מתחזק והולך, משא"כ כאן שמתחילה לא היה חייב לצאת למלחמה.

וכבר נחלקו בזה חכמי דורנו, ודעתי העניה נוטה לדעת ידידי הגרא"י וולדינברג שליט"א (בספרו הלכות מדינה, ח"ב שער ה פרק ה אות ד) שכתב בפשיטות ללמוד מדברי הספרי שהזכיר בעל "מנחת-חינוך" ומהאמור בתוספתא (סוטה פ"ז הי"ד): "ר' שמעון אומר, כל השומע דברי כהן במערכות המלחמה ואינו חוזר, סוף שנופל בחרב ומפיל ישראל עמו ומגלה אותם מארצם ובאים אחרים ויושבים בארצם". וכך נראה גם פשט הלשון בהרמב"ם בהל' אלו, שכתב בכל מקום: "חוזר" או "הרי זה חוזר", ולא אישתמיטתיה אפילו פעם אחת לרמוז לשון רשות, כגון רשאי לחזור, או חוזר אם ירצה, וכדומה.

והארכנו בכל זה ללמוד מכאן חיזוק הלכתי לרעיון שחידשנו לעיל, שכל הסינון הזה קבעה תורה כדי לצנן את ההתלהבות המלחמתית של מלכי ישראל, ואלמלא היתה תורה אוסרת על כל הנ"ל את היציאה למלחמה, אלא פוטרת בלבד, היתה המלכות מוצאת כבר אמצעים מתאימים להכריז על גיוס "מתנדבים", והיתה עוקפת בכך את מצוות התורה וכל עומק כוונתה, אבל כשהטילה תורה איסור, הושגה המטרה במילואה.

האם רשאי היה שבט לוי להתנדב למלחמה?

זה פשוט ביותר שכהנים ולויים היו רשאים להתנדב למלחמה, וכך שנינו במשנה (סוטה מד א) לגבי מלחמת הרשות: "הירא ורך הלבב זהו המתירא מעבירות שבידו... אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט"... ועוד בברייתא שם: "אשר ארס... פרט לאלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט" ע"כ*. הרי מבואר

* מכאן ראי' למ"ש לעיל, שהחוזרים ממערכות המלחמה היו חייבים לעשות זאת ולא רשאים בלבד. שהרי כהנים במלחמה היו רק מתנדבים מעיקרא, ומה מקום לומר "אשר אירס אשה פרט לאלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט", הרי אין הם אלא מתנדבים?

להדיא השתתפות כהנים במלחמת הרשות. מעתה, כל-שכן שהיו רשאים להתנדב במלחמת מצוה. וכבר האריך בזה מרן החיד"א (בברכי-יוסף חלק אבן-העזר סי' ו אות ו) בביאור דברי המרדכי (גיטין סוף פ"ז) לגבי כהן אם יכול לגרש אשתו על תנאי וכו' ומדבריהם שם משתמע בפשיטות שכהנים רשאים להתנדב, ושם הביא מרן החיד"א הראיות הנ"ל ממסכת סוטה, והמרדכי הביא שם שאלת הגמרא (קידושין כא ב): כהן מהו ביפת-תואר, ופירש"י: במלחמה. הרי שמותר להם להתנדב. ודוחק גדול הוא לפרש כל זה באותו כהן שהיה קורא הפרשה בפני היוצאים למלחמה, ועיי"ש באורך והדברים פשוטים וברורים, ומלחמת החשמונאים תוכיח, שבראשה עמדה משפחת הכהנים, מתתיהו כה"ג ובניו.

גיוסם של לומדי תורה

הרמב"ם, אחרי שכתב דיני שבט לוי שהעתיקנו לעיל, פיטורם ממלחמה ושאינם נוחלים בארץ, הוא מוסיף (שם הל' יג): "ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעבדו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשהו האלהים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם — הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכה לו בעוה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללוים. הרי דוד ע"ה אומר: ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי".

וגם זה פשוט ביותר, שכשם ששבט לוי היו רשאים להתנדב למלחמה, כך רשאים לומדי תורה להתנדב אפילו למלחמת רשות, וזו אינה צריכה לפנים.

לעומת זאת, ערך וחשיבות לימוד התורה עד כדי פיטור משירות צבאי הוא דבר שביסוד האמונה העמוקה שבלב. הרואה בלימוד

התורה השתלמות מקצועית בלבד, לא יבין שחרור לומדי תורה משירות צבאי. אך היודע ומאמין במעמקי לבו כי נשמת רוח חייה של האומה קשור ואחוז בלימוד התורה, וכי במדה שעם ישראל מרבה בלימוד תורה, מגדיל הוא בכך את בטחונו מכל צר ואויב — יבין לאשורו שחרורם של לומדי תורה משירות צבאי.

וכבר נשאלה שאלה תיאורטית, מה יקרה אם כל עם ישראל יחשקו בלימוד התורה, שמא נסמוך על הנס? ובכן, אל נתמה שכבר היתה כזאת בהיסטוריה הארוכה והמגוונת של עם ישראל:

סנחריב "יהיב דעתיה על ירושלים. בא נביא ואמר לו: 'כי לא מועף לאשר מוצק לה' (ישעיה ח כג). אין נמסר "עם עייף בתורה ביד מי המציק לו... לא כראשונים שהקלו מעליהם עול תורה, אבל אחרונים שהכבידו עליהם עול תורה וראויין הללו לעשות להם נס... אם חוזר בו (סנחריב) מוטב ואם לאו אני אעשה לו גליל בגוים" (אגלגל חרפתו בגוים). 'אחרי הדברים והאמת האלה בא סנחריב מלך אשור ויבא ביהודה ויחן'... לאחר שקפץ הקב"ה ונשבע 'לשבור אשור בארצי ועל הרי אבוסנו... וחובל עול מפני שמן, חובל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיה, שהיה דולק בבתי-כנסיות ובבתי-מדרשות. מה עשה? נעץ חרב על פתח בית-המדרש, ואמר: כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זו. בדקו מדין ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ. מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו תינוק ותינוקת איש ואשה שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה" (סנהדרין צד ב). וכל ביאור מיותר.

מאמרי רבותינו בש"ס ובמדרשים המדברים בערך לימוד התורה ליחיד ולרבים, בעוה"ז ובעוה"ב, לעם, לארץ-ישראל, לבנין ירושלים, ולגאולת ישראל העתידה — רבים הם. נציין אחד מהם שבא בצורה סיפורית בדברי רבותינו חכמי האמת בזוה"ק פרשת ויצא קנא: רבי חייא ראה את אליהו הנביא בחלומו. אמר לו: באתי להודיעך שיירושלים קרובה לחרבן (הכוונה לישוב היהודי שם אחרי חרבן

הבית), ובאתי להודיע לחכמי הדור שמא יוכלו להאריך שנות ירושלים, שכן כל זמן שתורה נמצאת בה היא קיימת בזכות התורה, שהיא עץ-חיים, וכל זמן שתורה נמצאת למטה, עץ החיים אינו סר מלמעלה, פסקה תורה למטה מסתלק עץ-החיים מן העולם, ולכן כל זמן שיעסקו חכמי ישראל בתורה... בחינת "הקול קול יעקב", אין הידים ידי עשו. התעורר ר' חייא וסיפר הדבר לחכמים, אמר ר' ייסא: דבר זה הכל יודעים וכך נאמר: "אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר", אלה הם העוסקים בתורה, ועיר הקודש קיימת בזכותם ולא על הגבורים תקיפי עולם וכו'.

מעתה, אדם הלומד תורה ומרגיש בכל זאת חובה להתגייס לשירות הצבא למען בטחון האומה והמדינה, או למען הסר לזות שפתיים מחובשי בית-המדרש, או מכל סיבה אחרת, ראוי הוא שיעשה כך. אבל העוסק בתורה בשקידה רבה ושקוד עליה יומם ולילה בבחינת "ממית עצמו באהלה של תורה", כלומר, שאינו חושב שגיוסו יהיה לתועלת בטחון האומה; ולא עוד אלא ברי לו שבעצם לימודו הוא מביא לאומה את התועלת הבטחונית המירבית — אלה פשוט שאסור לגייסם.

מיותר לציין, שכל זה אינו מדובר בשעת מלחמה ממש (למעט שעת-חירום) כשאויב מתקיף בשער, שאז ודאי חובה מוטלת על כל אדם באשר הוא, ללא שום יוצא מן הכלל, להחליץ חושים להציל נפשות ישראל, כי אין שום אדם פטור ממצות פיקוח נפש, אבל אין חוב זה חל אלא באותה שעה מצומצמת שהמערכה בעיצומה, אך מרגע ששקטה המערכה, אף כי השעה עדיין שעת חירום ומלחמה, חוזרים תופסי התורה לבית-מדרשם לעסוק בתורה, ובזכותה ישמור ה' את העומדים בחזית לנחול נצחונות ולשוב לבתיהם לחיים טובים ולשלום.

וכבר גילו חכמי האמת, שגאולת ישראל בפעמים קודמות היתה בלא תורה ולכן חזרו וגלו, ואילו גאולתם האחרונה תהיה בכוח

התורה, ולכן לא יחזרו לגלות לעולם (ראה בזוה"ק קרח קעח ב, ברע"מ, ועי' בח"ב מספרנו "מקור חיים" בפתיחה). מעתה חוב כפול מוטל על לומדי התורה בדורנו להרבות בלימוד התורה בשקידה עצומה תוך אמונה שהנה קרבה עת דודים לגאולת ישראל השלימה בארץ-ישראל השלימה ובבנין בית מקדשנו ותפארתנו בב"א.